

สภาพปัญหาการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยง
ต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียน

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลา

Problem Conditions in Screening and
Prevention the Students' Bullying Behavior
in Islamic Private Schools, Yala Province

เกษตรชัย และหิมี¹

Kasetchai Laeheem¹

¹ รศ.ดร., คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ สงขลา 90112

¹ Assoc. Prof. Dr., Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Hatyai, Songkhla, 90112

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลา เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้บริหารสถานศึกษาจำนวน 10 คน ครูผู้สอนจำนวน 20 คน และครูแนะแนวจำนวน 10 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แนวทางการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่ผ่านการพิจารณาความตรงเชิงเนื้อหาจากผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหาโดยใช้หลักตรรกเทียบเคียงแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยควบคู่บริบท ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลามีสภาพปัญหาการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียนอยู่ 4 ประการสำคัญ คือ 1) โรงเรียนไม่มีนโยบายเฉพาะเกี่ยวกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่น 2) โรงเรียนไม่มีเครื่องมือในการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่น 3) ครูยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงของนักเรียน และ 4) ผู้บริหารและครูคิดว่าการรังแกผู้อื่นเป็นเรื่องปกติตามวัยเด็กของนักเรียน

คำสำคัญ: การคัดกรอง การป้องกัน การรังแกผู้อื่น พฤติกรรมเสี่ยง สภาพปัญหา โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

Abstract

The purpose of this research was to investigate problem conditions in screening and prevention of the students' bullying behavior in Islamic private schools, Yala province. The data were collected through an in-depth interview with 10 school administrators, 20 teachers, and 10 teacher counselors. The research instrument was a structured interview that was analyzed for content validity by experts. Content analysis was conducted using logical comparisons of concepts, theories, and research reports coupled with contexts. The research findings revealed that the problem conditions in screening and prevention of the students' bullying behavior in Yala Islamic private schools has 4 main conditions namely: 1) the school has no specific policy on screening and prevention of the students' bullying behavior, 2) the school does not have instruments for screening and prevention of the students' bullying behavior, 3) the teachers still lack knowledge and understanding about screening and prevention of the students' risky behavior, and 4) administrators and teachers think that the students' bullying behavior is a normal behavior of childhood.

Keywords: Conditions and Problems, Screening, Prevention, Risky Behavior, Bullying, Islamic Private School

บทนำ

พฤติกรรมการรังแกกันถือว่าเป็นปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในหลายโรงเรียนทั่วประเทศ และเป็นปัญหาที่รู้จักกันในบรรดากลุ่มนักเรียน พ่อแม่ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ ผู้บริหาร และบุคลากรทางการศึกษา ซึ่งเป็นปัญหาที่น่าวิตกกังวลอย่างยิ่งที่ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิต สภาพจิตใจ อารมณ์ และร่างกายของนักเรียน โดยผู้ที่ถูกรังแกมักจะได้รับบาดเจ็บ มีความทุกข์ และกลายมาเป็นรอยแผลหรือความทรงจำจนกระทั่งโตเป็นผู้ใหญ่ [1] อย่างไรก็ตามพฤติกรรมการรังแกและการทำร้ายร่างกายกันในโรงเรียนแม้ว่าจะเกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย และมีผลกระทบต่อเด็กเป็นอย่างมาก แต่สังคมมักมองข้ามไป มองเห็นเป็นเรื่องปกติธรรมดาหรือถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมปกติของเด็ก จึงไม่ได้ให้ความสำคัญ ไม่ตระหนัก และไม่ให้ความสนใจกับการแก้ไขปัญหาการรังแกกันของนักเรียนเท่าที่ควร [2–3] เหตุการณ์การรังแกกันในโรงเรียนส่วนใหญ่มักเป็นพฤติกรรมของนักเรียนที่มีความแข็งแรงกว่าหรือที่มีจำนวนมากกว่าไปกระทำต่อนักเรียนที่มีความอ่อนแอกว่าหรือที่มีปมด้อยหรือที่มีร่างกายไม่สมประกอบโดยการทำร้ายร่างกาย ทำร้ายความรู้สึก ทำร้ายจิตใจ และกีดกันทางสังคม [4–5] สาเหตุสำคัญที่นักเรียนมักชอบรังแกผู้อื่นเพราะความสนุกสนาน เรียกร้องความสนใจ และแสดงพลังอำนาจ [3, 6] ในขณะที่ผู้เป็นเหยื่อจากการรังแกมีความรู้สึกกลัวโรงเรียน ไม่ปลอดภัย วิตกกังวล เศร้าซึม ถูกเพื่อนปฏิเสธ ถูกกีดกันไม่ให้เข้าร่วมกลุ่ม ลาออกจากโรงเรียน และในที่สุดอาจตัดสินใจพกพาอาวุธไปโรงเรียนเพื่อป้องกันตนเองหรือเพื่อแก้แค้น [5, 7–8] นอกจากนี้ปัญหาการรังแกกันในโรงเรียนยังเป็นปัญหาที่สร้างความเดือดร้อนหนักใจให้กับบุคคลที่เกี่ยวข้องในสังคม ถ้าหากไม่ได้รับการแก้ไขก็จะส่งผลร้ายต่อตัวเด็กหรือสังคมในอนาคตได้ เพราะผู้ที่มีพฤติกรรมรังแกซ้ำ ๆ กันหลาย ๆ ครั้งจนกลายเป็นนิสัยความเคยชินอาจส่งผลให้เขาโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีความหยาบคาย ก้าวร้าว ปาเถื่อน อันธพาล และในที่สุดอาจกลายเป็นอาชญากร [3, 9] โดยทั่วไปแล้วพฤติกรรมการรังแกสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ พฤติกรรมการรังแกทางร่างกาย และพฤติกรรมการรังแกทางวาจา ซึ่งพฤติกรรมการรังแกทางร่างกาย หมายถึง การแสดงการกระทำหรือท่าทางโดยใช้ส่วนประกอบของร่างกายจนทำให้ผู้อื่นได้รับบาดเจ็บทางร่างกาย เช่น ตบ ตี แหย่ ชก เตะ ต่อย กัด ข่วน บีบคอ หยิก และขว้างสิ่งของใส่ เป็นต้น ในขณะที่พฤติกรรมการรังแกทางวาจา หมายถึง การใช้คำพูดเพื่อให้ผู้อื่นมีความรู้สึกอับอาย เจ็บใจ และเสียอารมณ์ เช่น ตำหนิ เหน็บแนบใช้วาจาหยาบคาย สบประมาท ล้อเลียน ใส่ร้าย และขู่ข่มขู่เป็นต้น [5, 10]

จากการศึกษาถึงความชุกของพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นของนักเรียนในประเทศไทย พบว่า นักเรียนในประเทศไทยมีพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นร้อยละ 42 และเมื่อจำแนกตามภูมิภาคปรากฏว่าพบร้อยละ 44 ในภาคเหนือ พบร้อยละ 40 ในภาคกลาง พบร้อยละ 39 ในภาคตะวันตก พบร้อยละ 35 ในตะวันออกเฉียงเหนือ และพบร้อยละ 27 ในภาคใต้ [2] นักเรียนในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่มีพฤติกรรมการรังแกผู้อื่น 56.7 [11] นักเรียนในจังหวัดปัตตานีมีพฤติกรรมรังแกร้อยละ 18.5 [12] นักเรียนในจังหวัดปัตตานีมีพฤติกรรมการรังแกร้อยละ 32.9 [13] และร้อยละ 20.9 [14] นักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีมีพฤติกรรมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.09 [15] นักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลามีพฤติกรรมการรังแกอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.78 [16–17] และมีพฤติกรรมการรังแกร้อยละ 37.9 [18] ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมการรังแกกันเป็นปัญหาที่ต้องให้ความสำคัญ ให้ความสนใจ และให้ความสนใจเป็นพิเศษจากบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง เพื่อให้ความช่วยเหลือและแก้ไขให้เป็นพฤติกรรมที่เหมาะสม และป้องกันไม่ให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่รุนแรงมากขึ้นต่อไป ซึ่งวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้ทราบถึงพฤติกรรมการรังแกกันของนักเรียน คือ การใช้แบบคัดกรองและโปรแกรมป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแก [19] ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งในการพิจารณาจำแนกบุคคลออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มปกติและกลุ่มเสี่ยง เพื่อให้การช่วยเหลือป้องกันหรือแก้ไขปัญหาโดยใช้แนวทางการแก้ไขปัญหาพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนที่เรียกว่า “กิจกรรมกลุ่มศึกษา” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่นำหลักการอิสลามมาประยุกต์ใช้สำหรับป้องกันและจัดการปัญหาพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนในโรงเรียนอย่างเป็นรูปธรรม [20–21]

จากสภาพและปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญและสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับสภาพปัญหาการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลา เพื่อศึกษาว่าโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลามีสภาพปัญหาในการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นของนักเรียนหรือไม่อย่างไร ซึ่งผลการวิจัยในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการนำแบบคัดกรองและแนวทางการแก้ไขพฤติกรรมการรังแกที่ได้ไปเผยแพร่และนำไปใช้ประโยชน์กับโรงเรียนอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมให้โรงเรียนนำแบบคัดกรองและแนวทางการป้องกันพฤติกรรมการรังแกไปใช้อย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่น
ของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลา

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออก 3 กลุ่ม คือ ผู้บริหารสถานศึกษา
จำนวน 10 คน ครูผู้สอนจำนวน 20 คน และครูแนะแนวจำนวน 10 คน รวมทั้งหมด 40 คน
โดยขอความร่วมมือกับผู้บริหารงานของสมาคมโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
จังหวัดยะลา เพื่อร่วมคัดเลือกตัวแทนผู้ให้ข้อมูลหลัก ติดต่อประสานงาน และ
อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ตลอดการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้แนวทางการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเป็นหลัก เพื่อใช้เป็น
แนวทางหลักในการสัมภาษณ์ตามรายการคำถามที่กำหนดไว้และสามารถยืดหยุ่นได้ตาม
เหมาะสมขึ้นอยู่กับบริบทของคำตอบของผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งผู้วิจัยมีการตั้งคำถามเพิ่มเติม
จากที่กำหนดไว้ในแนวทางการสัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวทางการสัมภาษณ์ให้
ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่านพิจารณาความตรงเชิงเนื้อหา โดยพิจารณาว่าแนวทางการ
สัมภาษณ์ดังกล่าวมีคำถามที่ชัดเจนหรือไม่ ถามได้ตรงประเด็นและครอบคลุมเนื้อหา
หรือสาระสำคัญตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยหรือไม่ และถามได้ตรงหรือสอดคล้องกับ
สภาพที่เป็นจริงหรือไม่

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 3 กลุ่ม
ตั้งแต่เดือนมกราคม 2559-กุมภาพันธ์ 2559 ซึ่งเป็นการสนทนาซักถามพูดคุยกันระหว่าง
ผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยถามเจาะลึกถึงคำตอบอย่างละเอียดถี่ถ้วน เป็นการถาม
เพื่อให้อธิบายปรากฏการณ์และแสดงเหตุผลประกอบ พร้อมทั้งการสังเกตพฤติกรรม
อาการปฏิกิริยา พฤติกรรมทางกายและวาจา และมีการทบทวนเพื่อเป็นการยืนยันคำถาม
และคำตอบ ซึ่งใช้เวลาในการสัมภาษณ์ประมาณ 60-90 นาทีต่อคน

การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ชี้แจงให้กลุ่มเป้าหมายได้ทราบถึงสิทธิ์ที่จะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมวิจัยตามความสมัครใจ การปฏิเสธที่จะให้ข้อมูลไม่มีผลต่อการขอรับความช่วยเหลือจากสมาคมโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจังหวัดยะลาและสำนักงานการศึกษาเอกชนจังหวัดยะลาแต่อย่างใด ผู้ให้ข้อมูลมีสิทธิ์ที่จะเปลี่ยนใจในระหว่างการสัมภาษณ์ โดยสามารถหยุดการสัมภาษณ์และถอนตัวได้ตลอดเวลาโดยไม่มีผลกระทบใด ๆ ข้อมูลส่วนบุคคลจะไม่ถูกเปิดเผย การนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลางะเสนอในภาพรวม และใช้นามสมมุติในการนำเสนอชื่อผู้ให้ข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยเน้นตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูล 3 แหล่งคือ การตรวจสอบแหล่งเวลา เพื่อตรวจสอบข้อมูลในช่วงเวลาที่ต่างกันว่าได้รับข้อมูลที่เหมือนกันหรือไม่ การตรวจสอบแหล่งสถานที่เพื่อตรวจสอบข้อมูลจากต่างสถานที่กันว่าได้รับข้อมูลที่เหมือนกันหรือไม่ และการตรวจสอบแหล่งบุคคลเพื่อตรวจสอบข้อมูลจากต่างบุคคลผู้ให้ข้อมูลว่าได้รับข้อมูลที่เหมือนกันหรือไม่ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลประมาณ 2 เดือน โดยผู้วิจัยมีโอกาสนำสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักบางคนทั้งการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ 2 ช่วงเวลา (ตรวจสอบแหล่งเวลาและแหล่งสถานที่) และมีการเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลหลัก 3 กลุ่ม คือ ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน และครูแนะแนว (ตรวจสอบแหล่งบุคคลและแหล่งสถานที่)

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้เน้นการวิเคราะห์สภาพปัญหาการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลา ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ผลจากการพูดคุยสนทนาและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยการนำแนวคิดทฤษฎีเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ผลเพื่อถอดรหัสตามวัตถุประสงค์และคำถามการวิจัย แล้วจึงนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาความ โดยนำข้อมูลที่ได้นำมาแยกประเด็น จัดหมวดหมู่ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผล โดยแสดงความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงคำถามการวิจัยกับแนวคิดทฤษฎีด้วยการวิเคราะห์ตามแนวทางการวิเคราะห์ที่วางไว้ เพื่อให้ได้แนวคิดเฉพาะจากข้อมูลรูปธรรมและหาคำอธิบายใหม่ ๆ ต่อไป โดยเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา โดยใช้หลักตรรกเทียบเคียงแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยควบคู่บริบท

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้บริหารสถานศึกษาจำนวน 10 คน ครูผู้สอนจำนวน 20 คน และครูแนะแนวจำนวน 10 คน เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลาทำให้ได้ข้อค้นพบที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

1. โรงเรียนไม่มีนโยบายเฉพาะเกี่ยวกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่น

การกำหนดนโยบายของโรงเรียนถือว่าเป็นการดำเนินงานของผู้บริหารที่ต้องกำหนดทิศทางหรือเป้าหมายในการดำเนินการและกำหนดแผนงานที่จะปฏิบัติการเพื่อให้เป็นไปตามทิศทางหรือเป้าหมายของโรงเรียน ซึ่งผู้บริหารโรงเรียนต้องมีการกำหนดนโยบายที่สามารถปฏิบัติได้จริง มีความชัดเจน เป็นรูปธรรม และเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อให้ครูสามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง สอดคล้องกับแผนดำเนินงาน และบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ แต่จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักพบว่าโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลาส่วนใหญ่ยังไม่มีนโยบายเฉพาะเกี่ยวกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้บริหารโรงเรียนให้ความสำคัญน้อยมากกับปัญหาการรังแกผู้อื่นของนักเรียน ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...โรงเรียนไม่ได้กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียนอย่างชัดเจน ทำให้ขาดกระบวนการขับเคลื่อนในการดำเนินการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมการรังแกผู้อื่น...”

(นายอิลยาส, ผู้บริหาร)

“...โรงเรียนไม่มีนโยบายในการดำเนินกิจกรรมและโครงการที่เกี่ยวข้องกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นแต่อย่างใด...”

(นายคอเหล็ด, ผู้บริหาร)

“...โรงเรียนไม่เคยกล่าวถึงแนวทางในการดำเนินงาน กิจกรรม และโครงการที่เกี่ยวข้องกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นเลย...”

(ครูฮาสน๊ะ, ครูผู้สอน)

“...ตลอดเวลาจากการเป็นครูก็ไม่เคยดำเนินกิจกรรมและโครงการที่เกี่ยวข้องกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นเลย...”

(ครูนาวาวิ, ครูผู้สอน)

“...โรงเรียนไม่ได้กำหนดให้งานแนะแนวของโรงเรียนดำเนินการ คัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียน แต่อย่างใด ซึ่งผู้บริหารโรงเรียนไม่ได้ให้ความสำคัญและตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวเลย...”

(ครูอมลี, ครูแนะแนว)

“...โรงเรียนไม่มีแผนการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการคัดกรอง และป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียน ถึงแม้ว่าผู้บริหารโรงเรียนจะรู้ว่าปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นจริงและมีอยู่มาก จนเห็น เป็นเรื่องปกติแล้วก็ตาม...”

(ครูชอลีซะห์, ครูแนะแนว)

จากผลการสัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา อิสลามในจังหวัดยะลาส่วนใหญ่ไม่มีการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการคัดกรองและ ป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียนอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้บริหารโรงเรียนไม่ได้ตระหนักและไม่ได้สนใจปัญหาพฤติกรรม การรังแกผู้อื่นของนักเรียนเลย ถึงแม้ว่าครูในโรงเรียนยอมรับว่า ปัญหาการรังแกกันมีอยู่ จำนวนมาก และนักเรียนได้รับผลกระทบอยู่เป็นประจำก็ตาม โดยส่วนใหญ่โรงเรียน ก็มักดำเนินการลงโทษนักเรียนตามกฎระเบียบของโรงเรียน ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาปลายเหตุ อันส่งผลให้ปัญหาดังกล่าวยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังเท่าที่ควร เพราะฉะนั้น โรงเรียนจึงต้องมีการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยง

ต่อการรังแกผู้อื่นอย่างจริงจัง ชัดเจน และเป็นรูปธรรม เพื่อให้ครูในโรงเรียนได้มีแนวทางในดำเนินการที่ถูกต้องและบรรลุตามเป้าหมายที่โรงเรียนกำหนดไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าผู้บริหารเปิดโอกาสให้บุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกคนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายก็จะทำให้ประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการปฏิบัติประสพความสำเร็จมากยิ่งขึ้น ดังผลศึกษาที่กล่าวว่า การกำหนดนโยบายที่ชัดเจนทำให้ผู้ปฏิบัติมีแนวทางในการปฏิบัติที่ชัดเจน มีกลวิธี กฎเกณฑ์ วิธีการ และกลยุทธ์ที่จะเป็นหนทางนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดและเพื่อให้บรรลุผลงานภายในเวลาที่กำหนด [22] การกำหนดนโยบายเป็นกระบวนการที่สำคัญที่มีผลต่อการนำนโยบายไปปฏิบัติเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายที่มาจากกระบวนการมีส่วนร่วมจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายนั้นก็จะทำให้การดำเนินงานตามนโยบายมีโอกาสประสบความสำเร็จตามเป้าหมายได้มากขึ้น [23–24] และการกำหนดนโยบายที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมสามารถเป็นเครื่องชี้แนะและเป็นกรอบในการวางแผนที่ทำให้ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติทราบว่าจะต้องทำอะไร ทำอย่างไร ทำเมื่อไร และมีเครื่องมืออะไรบ้าง รวมทั้งยังเป็นเสมือนเข็มทิศและหางเสือที่ช่วยให้การดำเนินงานมีความถูกต้อง เป็นไปตามทิศทาง และช่วยให้หน่วยปฏิบัติงานเข้าใจถึงเป้าหมาย แนวปฏิบัติ และทิศทางการดำเนินงานร่วมกัน ทำให้เกิดความเข้าใจ ความร่วมมือ และการประสานงานกัน ได้สะดวกมากขึ้น [25–26]

2. โรงเรียนไม่มีเครื่องมือในการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่น

ในการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้เครื่องมือที่มีมาตรฐาน เป็นที่ยอมรับ และใช้อย่างแพร่หลาย ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ใช้ในการพิจารณาหานักเรียนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นตามเกณฑ์การคัดกรอง เพื่อให้การช่วยเหลือป้องกันหรือแก้ไขปัญหาตามแต่กรณีได้อย่างถูกต้อง โดยเฉพาะการแก้ปัญหาให้ตรงกับบุคคล เกิดความชัดเจนในเป้าหมาย และมีความรวดเร็วในการช่วยเหลือ จนทำให้นักเรียนได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้เป็นพฤติกรรมที่เหมาะสมและป้องกันไม่ให้เกิดพฤติกรรมที่รุนแรงมากขึ้นต่อไป ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักพบว่าโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลาส่วนใหญ่ยังไม่มีเครื่องมือเฉพาะที่ใช้ในการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียน อันส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรที่เกี่ยวข้องในโรงเรียนที่ไม่ดำเนินการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมดังกล่าวในโรงเรียน แสดงให้เห็นว่าบุคลากรที่เกี่ยวข้องมีโอกาสน้อยมากในการแก้ไขปัญหาการรังแกกันระหว่างนักเรียน ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...โรงเรียนไม่ทราบมาก่อนว่ามีเครื่องมือที่ใช้ในการแก้ไข และป้องกันปัญหาการรังแกกันระหว่างนักเรียนมาก่อน ถ้าทราบก็จะได้ ขออนุเคราะห์เครื่องมือดังกล่าวมาใช้...”

(นางรพียะห์, ผู้บริหาร)

“...โรงเรียนไม่เคยทราบว่านี่เป็นวิชาการดำเนินการพัฒนาเครื่องมือ ที่เป็นมาตรฐานมาแล้ว ทำให้โรงเรียนไม่ได้ดำเนินการขอความอนุเคราะห์ เครื่องมือการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมกรร่งแกมาใช้ในโรงเรียน แต่อย่างใด...”

(นายอันวา, ผู้บริหาร)

“...ถ้าโรงเรียนมีเครื่องมือที่ใช้การดำเนินการแก้ไขและป้องกัน พฤติกรรมกรร่งแกแล้วโรงเรียนต้องมีการกำหนดนโยบายและแผน ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมกรร่งแกผู้อื่นอย่าง เป็นรูปธรรม...”

(ครูสุลัยค่อ, ครูผู้สอน)

“...โรงเรียนน่าจะมีการกำหนดนโยบายในการดำเนินกิจกรรม และโครงการที่เกี่ยวข้องกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมกรร่งแก ผู้อื่นที่ชัดเจน ถ้าโรงเรียนมีเครื่องมือที่ใช้การดำเนินการที่เป็นรูปธรรม...”

(ครูเฟาซี, ครูผู้สอน)

“...ถ้าโรงเรียนมีเครื่องมือที่ใช้การแก้ไขและป้องกันพฤติกรรม การรังแกกันระหว่างนักเรียนก็สามารถทำให้การดำเนินงานประสบ ความสำเร็จตามเป้าหมาย และทำให้การช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาดังกล่าวมีความชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น...”

(ครูชอและห์, ครูแนะแนว)

“...โรงเรียนไม่มีเครื่องมือที่ใช้ในการคัดกรองและป้องกัน พฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียนมาก่อนเลย ซึ่งมีผลให้ ปัญหาดังกล่าวยังคงมีอยู่มากขึ้นเรื่อย ๆ ทวีความรุนแรงมากขึ้น และ ยังไม่ได้รับการแก้ไขแต่อย่างใด...”

(ครูอับดุลลอฮ, ครูแนะแนว)

จากผลการสัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลาส่วนใหญ่ยังไม่มีเครื่องมือมาตรฐานที่ใช้ในการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียนอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบุคลากรที่เกี่ยวข้องในโรงเรียนไม่มีโอกาสในการดำเนินการแก้ไข และป้องกันปัญหาพฤติกรรมมารังแกกันระหว่างนักเรียน และมีโอกาสน้อยลงมากในการคัดกรองนักเรียนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงเพื่อให้การช่วยเหลือและปรับเปลี่ยนพฤติกรรม จนส่งผลให้ปัญหาดังกล่าวยังคงมีอยู่ มีรูปแบบพฤติกรรมที่ซับซ้อนและทวีความรุนแรงมากขึ้น ดังนั้น ถ้าหากโรงเรียนมีเครื่องมือดังกล่าวก็จะทำให้การดูแลให้ความช่วยเหลือนักเรียนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงสามารถดำเนินการอย่างเป็นระบบ มีรูปแบบและขั้นตอนที่ชัดเจน และมีวิธีการ กิจกรรม และเครื่องมือที่สามารถปฏิบัติได้ ดังผลการศึกษาที่พบว่าการคัดกรองนักเรียนเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ซึ่งเป็นกระบวนการในการดูแลให้ความช่วยเหลือนักเรียนอย่างมีรูปแบบและขั้นตอนอย่างชัดเจน พร้อมทั้งมีวิธีการ กิจกรรม และเครื่องมือที่สามารถปฏิบัติได้ โดยมีครูที่ปรึกษาเป็นบุคลากรหลักในการดำเนินงานและมีการประสานความร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับครูที่เกี่ยวข้อง [27–29] เป็นระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างมีกระบวนการและมีระบบขั้นตอนที่ชัดเจนที่ทำให้ให้นักเรียนได้ปรับปรุงและพัฒนาตนเอง [28, 30–31] เป็นความร่วมมือร่วมแรงกันเพื่อแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเสี่ยงโดยใช้กระบวนการจัดโปรแกรมที่เหมาะสมสำหรับการป้องกัน แก้ไข และลดพฤติกรรมที่เป็นปัญหาดังกล่าว [31–32] เป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาให้ตรงกับบุคคลยิ่งขึ้น เนื่องจากสามารถดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างถูกต้องและรวดเร็ว [29, 33] และการแก้ไขและป้องกันพฤติกรรมมารังแกกันระหว่างนักเรียนควรใช้เครื่องมือ 2 ประเภทควบคู่กัน คือ ประเภทที่ 1 การใช้แบบคัดกรองเพื่อวัดพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแก เป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยให้ทราบถึงพฤติกรรมมารังแกของนักเรียน และเป็นเครื่องมือประเภทหนึ่งที่ใช้ในการพิจารณาเพื่อจำแนกบุคคลที่เป็นกลุ่มเสี่ยงหรือมีพฤติกรรมมารังแกตามเกณฑ์การคัดกรอง เพื่อให้การช่วยเหลือป้องกันหรือแก้ไขปัญหา และดูแลเอาใจใส่ เพื่อให้การช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างถูกต้องตรงกับบุคคล มีความรวดเร็ว และมีเป้าหมายชัดเจน ซึ่งบางครั้งบางกรณีจำเป็นต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วน และประเภทที่ 2 การใช้โปรแกรมป้องกันเพื่อแก้ไขหรือลดพฤติกรรมมารังแก ซึ่งเป็นโปรแกรมที่มีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ และผ่านกระบวนการศึกษาวิจัยหรือทดลองตามหลักวิชาการมาแล้ว [5, 19]

3. ครูยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงของนักเรียน

การคัดกรองนักเรียนและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงของนักเรียนเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่มีปัญหาด้านพฤติกรรม ซึ่งเป็นกระบวนการในการดูแลให้ความช่วยเหลือนักเรียนอย่างมีรูปแบบและขั้นตอนอย่างชัดเจน พร้อมทั้งมีวิธีการ กิจกรรม และเครื่องมือที่สามารถปฏิบัติได้ โดยมีครูประจำชั้นเป็นบุคลากรหลักในการดำเนินงานและประสานความร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับผู้ปกครองนักเรียน ครูแนะแนว และครูฝ่ายปกครอง รวมทั้งต้องได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากผู้บริหารโรงเรียนทั้งในด้านการหาเครื่องมือการคัดกรองและโปรแกรมการป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ และการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักพบว่าครูที่เกี่ยวข้องในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลาส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงทั้งในเรื่องความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องมีการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยง และกระบวนการและขั้นตอนในดำเนินการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยง อันเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้โรงเรียนไม่มีการดำเนินการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรม ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ครูยังไม่เข้าใจว่ากระบวนการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงของนักเรียนเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำไปใช้ในการให้ความช่วยเหลือและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของนักเรียนได้...”
(นายซาฟิอี, ผู้บริหาร)

“...ผู้บริหารโรงเรียนไม่เคยสนับสนุนให้ครูที่เกี่ยวข้องได้มีโอกาสเข้ารับการอบรมสัมมนาเกี่ยวกับกระบวนการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงของนักเรียน ถึงแม้จะเป็นแนวทางหนึ่งที่น่าไปใช้ในการให้ความช่วยเหลือและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของนักเรียนก็ตาม...”
(นางซอบาเรียห์, ผู้บริหาร)

“...ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการคัดกรองและป้องกัน
พฤติกรรมเสี่ยงของนักเรียน เพื่อนำมาใช้ในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
อย่างเป็นกระบวนการและมีระบบขั้นตอน ที่สามารถทำให้นักเรียนได้
รู้จักและเข้าใจตนเองมากขึ้น...”

(ครูตอยีย๊ะห์, ครูผู้สอนและครูประจำชั้น)

“...ครูไม่เคยรู้เลยว่า การคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยง
ของนักเรียนเป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้ในการปรับปรุง แก้ไข และพัฒนา
พฤติกรรมของนักเรียนได้...”

(ครูเฟาซียะห์, ครูผู้สอนและครูประจำชั้น)

“...ครูส่วนใหญ่ยังไม่รู้และยังไม่เข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการคัดกรอง
และป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงของนักเรียนว่ามีประโยชน์และมีความสำคัญ
อย่างไร และสามารถดูแลช่วยเหลือและป้องกันพฤติกรรมของนักเรียน
ได้หรือไม่อย่างไร...”

(ครูมัมมูน, ครูแนะแนว)

“...ครูยังไม่รู้และยังไม่เข้าใจเกี่ยวกับวิธีการในการใช้แบบคัดกรอง
และโปรแกรมป้องกันพฤติกรรมเสี่ยง และที่สำคัญครูยังไม่รู้ว่าการคัด
กรองนักเรียนกลุ่มเสี่ยงมีประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาพฤติกรรมได้ตรง
กับบุคคลมากยิ่งขึ้น และสามารถดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างถูกต้อง
และรวดเร็ว...”

(ครูอับดุลรอฮีม, ครูแนะแนว)

จากผลการสัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าครูในโรงเรียนเอกชน
สอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลาส่วนใหญ่ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการคัดกรอง
และป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงทั้งในเรื่องความสำคัญ ความจำเป็น ประโยชน์ วิธีการดำเนินการ
และบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนในโรงเรียน จนเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ครู
มีโอกาสน้อยมากในการนำแบบคัดกรองและโปรแกรมป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงมาใช้ใน
ระบบดูแลนักเรียนอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น ถ้าหากโรงเรียนมีนโยบายในการส่งเสริม

และสนับสนุนให้ครูได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยง และมีการนำแบบคัดกรองและโปรแกรมป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงมาใช้อย่างจริงจังแล้ว ก็จะทำให้การดูแลให้ความช่วยเหลือนักเรียนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงสามารถดำเนินการอย่างเป็นระบบ มีรูปแบบและขั้นตอนที่ชัดเจน และมีวิธีการ กิจกรรม และเครื่องมือที่สามารถปฏิบัติได้ ทั้งในเรื่องวิธีการจัดนักเรียนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงตามเกณฑ์การคัดกรอง วิธีการแก้ไขปัญหานักเรียนกลุ่มเสี่ยง การเก็บผลการคัดกรองนักเรียนเป็นความลับ และการประสานงานกับผู้ปกครองเพื่อสร้างความเข้าใจและร่วมให้ช่วยเหลือนักเรียนอย่างระมัดระวัง ดังผลการศึกษาที่พบว่า การส่งเสริมให้ครูได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการคัดกรองนักเรียนและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงของนักเรียน โดยการจัดนักเรียนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงหรือมีปัญหาด้านพฤติกรรมตามเกณฑ์การคัดกรอง แล้วดำเนินการแก้ไขปัญหานักเรียนกลุ่มเสี่ยงดังกล่าวตามแต่กรณี และที่สำคัญครูต้องเข้าใจว่า ผลการคัดกรองนักเรียนจำเป็นต้องเก็บเป็นความลับและต้องระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่ให้นักเรียนรับรู้ถูกจัดอยู่ในกลุ่มเสี่ยง/กลุ่มที่มีปัญหา เพื่อป้องกันการล้อเลียนในหมู่เพื่อน และครูต้องมีการประสานงานกับผู้ปกครองเพื่อช่วยเหลือนักเรียนอย่างระมัดระวังและต้องให้ผู้ปกครองเข้าใจถึงผลดีผลเสียของการคัดกรองและการแก้ปัญหาดังกล่าว [29, 33] ครูที่มีความรู้ความเข้าใจว่า กระบวนการคัดกรองนักเรียนเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างมีรูปแบบและขั้นตอนอย่างชัดเจน รวมทั้งมีวิธีการ กิจกรรม และเครื่องมือที่สามารถปฏิบัติได้ โดยมีครูประจำชั้นเป็นผู้ดำเนินการ และประสานความร่วมมือกับครูที่เกี่ยวข้อง ผู้บริหารโรงเรียน และพ่อแม่ผู้ปกครอง จนทำให้นักเรียนมีโอกาสในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ดีและที่พึงประสงค์ต่อไป [27–28, 34] และความรู้ความเข้าใจของครูที่มีต่อกระบวนการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงของนักเรียนมีความสำคัญอย่างยิ่งที่มีผลต่อการดำเนินการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างเป็นกระบวนการและมีระบบขั้นตอน ซึ่งทำให้นักเรียนได้รู้จักและเข้าใจตนเอง มีแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนาตนเอง รวมทั้ง ครูได้รู้จักนักเรียนมากขึ้น สามารถส่งเสริมและป้องกันปัญหาของผู้เรียนไม่ว่าจะเป็นกลุ่มปกติหรือกลุ่มเสี่ยง [30–31, 33] โดยมีวิธีการและเครื่องมือที่ชัดเจน มีมาตรฐาน และมีคุณภาพ รวมทั้ง การดำเนินงานต้องมีหลักฐานการทำงานที่ตรวจสอบได้ และการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งภายในและนอกโรงเรียน [31–32]

4. ผู้บริหารและครูคิดว่าการรังแกผู้อื่นเป็นเรื่องปกติตามวัยเด็กของนักเรียน

พฤติกรรมมารังแกกันระหว่างนักเรียนในโรงเรียนถือว่าเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นตามปกติและเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในทุกโรงเรียน และเป็นปัญหาที่บุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต่างก็รับรู้และทราบกันดีมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นระหว่างนักเรียน พ่อแม่ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ ผู้บริหาร และบุคลากรทางการศึกษา ถึงแม้ว่าปัญหาดังกล่าวมีผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพชีวิต สภาพจิตใจ อารมณ์ความรู้สึก และร่างกายของนักเรียนที่เป็นเหยื่อจากการถูกรังแก และส่งผลกระทบต่อนักเรียนที่รังแกผู้อื่น ซึ่งอาจกลายเป็นนิสัยความเคยชินแล้วโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่มีความหยาบคาย ก้าวร้าว ป่าเถื่อน อันธพาล และในที่สุดอาจกลายเป็นอาชญากรในสังคมได้ อย่างไรก็ตาม ผู้บริหารและครูในโรงเรียนส่วนใหญ่กลับให้ความสำคัญน้อยมากกับการแก้ไขปัญหายุทธศาสตร์การรังแกของนักเรียน มักมองข้ามปัญหาดังกล่าว โดยคิดว่าปัญหาดังกล่าวเป็นพฤติกรรมตามปกติธรรมดาตามวัยเด็กของนักเรียน หรือเป็นพฤติกรรมการเล่นอย่างสนุกสนานที่อาจเกินเลยขอบเขตไปบ้างหรือเพราะความไร้เดียงสาของนักเรียนเอง ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...ผู้บริหารและครูในโรงเรียนต่างคิดว่าพฤติกรรมมารังแกกันระหว่างนักเรียนเป็นพฤติกรรมตามปกติธรรมดาของนักเรียนที่อยู่ในวัยที่มีการเล่นอย่างสนุกสนาน ซึ่งบางครั้งมีเหตุการณ์ที่นักเรียนต้องร้องไห้และแสดงความโกรธเคืองกันจากการถูกเพื่อนรังแก...”

(นายอุสมาน, ผู้บริหาร)

“...ผู้บริหารและครูในโรงเรียนต่างคิดว่าพฤติกรรมมารังแกกันระหว่างนักเรียนเป็นพฤติกรรมการเล่นอย่างสนุกสนานที่อาจเกินเลยขอบเขตไปบ้าง ทั้งการถูกล้อเลียนและถูกกระทบกระทั่งกัน แต่ในวันต่อมาเด็กนักเรียนกลุ่มนั้นก็กลับมาเล่นกันตามปกติเช่นเดิม...”

(นางสาวคอยริยะห์, ผู้บริหาร)

“...เด็กนักเรียนในวัยนี้มักมีการเล่นกันอย่างสนุกสนานเป็นประจำทุกวัน ซึ่งบางครั้งมีการทะเลาะวิวาทกันและชกต่อยกัน และพูดจาล้อเลียนกัน แต่เมื่อเวลาผ่านไปไม่นาน นักเรียนเหล่านั้นก็กลับมาเป็นเพื่อนเล่นด้วยกันอีกเช่นวันที่ผ่านมา...”

(ครูชากีริน, ครูผู้สอนและครูประจำชั้น)

“...เด็ก ๆ มักเล่นกันอย่างสนุกสนานทุกวัน อาจมีการทะเลาะ
ต่อยตีกันบ้าง อาจมีการกลั่นแกล้งจนเลยขอบเขตกันบ้าง อาจมีการ
โกรธแค้นกัน แต่เมื่อเวลาผ่านไปก็กลับมาเป็นเพื่อนเหมือนเดิม
ซึ่งเป็นเรื่องปกติธรรมดาของเด็กในวัยนี้...”

(ครูวาฮับ, ครูผู้สอนและครูประจำชั้น)

“...นักเรียนในโรงเรียนมีการเล่นตามวัยและความไร้เดียงสา
ของเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเล่นอย่างรุนแรงที่เลียนแบบการตุน
ซึ่งบางครั้งอาจมีเหตุการณ์ที่มีนักเรียนได้รับบาดเจ็บบ้างก็ถือว่าเป็น
เรื่องปกติทั่วไป...”

(ครูอิหมรอม, ครูแนะแนว)

“...การเล่นที่แปลกประหลาด ชับซ้อน และผสมกับรุนแรงเล็กน้อย
นับว่าเป็นพฤติกรรมตามปกติธรรมดาของเด็กในวัยนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
การเล่นบทบาทสมมติเป็นมนุษย์แปลงร่างในการตุนแล้วมีการเลียนแบบ
การทำร้ายร่างกายกันดังเช่นตัวการ์ตูน...”

(ครูมุณีเราะห์, ครูแนะแนว)

จากผลการสัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ทั้งผู้บริหารโรงเรียนและ
ครูในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลาส่วนใหญ่ต่างคิดว่า พฤติกรรม
การรังแกกันระหว่างนักเรียนเป็นการเล่นอย่างสนุกสนาน เป็นพฤติกรรมปกติตามวัยเด็ก
และเป็นพฤติกรรมไร้เดียงสาของนักเรียน จึงทำให้โรงเรียนไม่ได้ให้ความสนใจที่จะดำเนินการ
แก้ไขปัญหาวุฒิกรรมการรังแกกันระหว่างนักเรียนอย่างจริงจังเท่าที่ควร ซึ่งถือได้ว่าเป็น
ความเข้าใจผิดอย่างยิ่ง เนื่องจากว่าเมื่อเหตุการณ์การรังแกระหว่างนักเรียนเกิดขึ้น
ในแต่ละครั้งย่อมส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่นักเรียนที่เป็นเหยื่อจากการ
ถูกเพื่อนรังแกและนักเรียนที่รังแกเพื่อน ซึ่งผลกระทบบางอย่างเกิดขึ้นทันที บางอย่าง
สามารถสะสมความเคยชินหรือความทรงจำที่ไม่ดีจนกระทั่งโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตได้
ดังผลการศึกษาที่พบว่า นักเรียนที่ถูกเพื่อนรังแกจะได้รับบาดเจ็บทั้งทางร่างกายและจิตใจ
มีความหวาดกลัว วิตกกังวล ปฏิเสธการเข้าร่วมกลุ่ม ไม่กล้ามาโรงเรียนหรือลาออกจากโรงเรียน
และพกพาอาวุธเพื่อป้องกันตัวหรือแก้แค้น [5, 7-8] ซึ่งเหยื่อบางรายได้รับบาดเจ็บจนถึง

ชั้นอาคารสาหัสและต้องเข้าโรงพยาบาล [35] นักเรียนที่ถูกเพื่อนรังแกจะมีอาการวิตกกังวล นอนไม่หลับ และนอนละเมอหรือนอนฝันร้าย นักเรียนบางคนถึงขั้นนอนฉี่รดที่นอน เพราะเหตุการณ์ดังกล่าวตามหลอกหลอนอยู่ตลอดเวลา แม้กระทั่งเวลานอนก็ตาม [36] นักเรียนที่ถูกเพื่อนรังแกจะไม่กล้าเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียน มีความเชื่อมั่นในตนเองต่ำ มีความภาคภูมิใจในตนเองต่ำ เกิดภาวะซึมเศร้า มีความอับอายศอสู มีความโกรธแค้น บรรณาที่จะแก้แค้น คิดจะฆ่าตัวตาย [37–38] ในขณะที่นักเรียนที่รังแกผู้อื่นก็ได้รับผลกระทบในระยะยาวเช่นเดียวกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่แล้วจะมีแนวโน้ม ที่มีพฤติกรรมก้าวร้าว และมีพฤติกรรมรุนแรงในสังคมและในครอบครัวต่อไปในอนาคต ดังที่เคยกระทำเมื่อตอนเป็นเด็กนักเรียน เช่น การทะเลาะตบตีกับคู่สมรสและบุคคล ในครอบครัว การทำร้ายร่างกายบุพการี การลงโทษบุตรหลานอย่างรุนแรง [13–14, 39] และมีแนวโน้มสูงมากที่จะก่ออาชญากรรมที่ร้ายแรง เช่น การข่มขู่เพื่อนบ้าน ทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกาย เป็นมือปืนรับจ้าง และอาจกลายเป็นอันธพาลหรืออาชญากร เป็นต้น [14, 40–41]

สรุปผลการวิจัย

จากผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าปัญหาพฤติกรรมการรังแกกัน ของนักเรียนเป็นปัญหาที่สร้างความเดือดร้อนหนักใจให้กับนักเรียน พ่อแม่ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ ผู้บริหารทางการศึกษา และบุคคลอื่น ๆ ในสังคม ถ้าหากไม่ได้รับการแก้ไข ก็จะส่งผลร้ายหรือทำให้เกิดความเสียหายต่อนักเรียนหรือสังคมในอนาคตได้ เพราะนักเรียนที่มีพฤติกรรมการรังแกซ้ำ ๆ กันหลาย ๆ ครั้งจนกลายเป็นนิสัยความเคยชินอาจส่งผลให้เขาโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีความหยาบคาย ก้าวร้าว ป่าเถื่อน อันธพาล และในที่สุดอาจกลายเป็นอาชญากรในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจส่งผลต่อเนื่องทำให้เกิดปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัว ทั้งการกระทำต่อคู่สมรส การกระทำต่อบุตรหลาน และการกระทำต่อบิดามารดาที่แก่ชรา ในขณะที่นักเรียนที่ถูกเพื่อนรังแกมักได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน เช่น ทำให้การใช้ชีวิตในโรงเรียนไม่มีความสุข เกิดความทุกข์ใจ มีความเครียด มีความหวาดระแวง และบางกรณีมีการพกพาอาวุธเพื่อใช้ในการป้องกันตัวหรือใช้แก้แค้น กับนักเรียนที่เคยรังแกตนมาก่อน เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามผู้บริหารและครูในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามส่วนใหญ่กลับมองว่าพฤติกรรมดังกล่าวเป็นพฤติกรรมธรรมดาตามปกติของวัยเด็กที่มีการเล่นอย่างสนุกสนานจนเลยขอบเขตและด้วยความรู้เพียงสา ของนักเรียน จึงให้ความสำคัญและให้ความสนใจน้อยมากเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างจริงจัง นอกจากนี้โรงเรียนส่วนใหญ่ยังไม่มียุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหา

ดังกล่าวที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่น รวมทั้งยังไม่มีเครื่องมือที่ใช้ในการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่น และที่สำคัญครูที่เกี่ยวข้องยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยง ด้วยสภาพปัญหาดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดยะลาส่วนใหญ่ยังไม่สามารถดำเนินการแก้ไขและป้องกันพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นของนักเรียนได้และยังไม่มีโอกาสได้รับรู้เกี่ยวกับการคัดกรองและป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

1) สำนักงานการศึกษาเอกชนจังหวัดและอำเภอควรมีแนวทางในการขับเคลื่อนเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้มีการใช้แบบคัดกรองและแนวทางการป้องกันปัญหาพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นของนักเรียนอย่างเป็นรูปธรรม

2) ผู้บริหารสถานศึกษาและครูต้องมีความตระหนักและให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเทคนิควิธีการ ขั้นตอนในการดำเนินการ และการตรวจคะแนนในการใช้แบบคัดกรองดังกล่าว โดยศึกษาจากคู่มือการใช้แบบคัดกรองอย่างละเอียด ซึ่งแบบคัดกรองนี้มีประโยชน์สำหรับครู อาจารย์ บุคลากรแนะแนว และบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในการคัดกรองพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นเบื้องต้น เพื่อช่วยให้สามารถคัดกรองนักเรียนได้อย่างถูกต้อง แม่นยำ และสามารถแก้ไขปัญหาถูกบุคคลก่อนที่จะส่งต่อให้แก่ผู้เชี่ยวชาญต่อไป

3) ผู้บริหารสถานศึกษาและครูต้องมีความตระหนักและให้ความสำคัญกับการนำโปรแกรมป้องกันพฤติกรรมการรังแกกันของนักเรียน ซึ่งได้แก่โปรแกรมกิจกรรมกลุ่มศึกษา (ฮัลเกาะฮฺ) มาใช้เป็นแนวทางหลักในการป้องกันพฤติกรรมดังกล่าว โดยโรงเรียนอาจใช้แบบคัดกรองพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นมาสอบวัดนักเรียนก่อน แล้วนำนักเรียนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มศึกษา (ฮัลเกาะฮฺ) ต่อไป เพื่อเป็นแนวทางหนึ่งที่ใช้ในการป้องกันและจัดการเกี่ยวกับปัญหาพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนในโรงเรียนอย่างเป็นรูปธรรม ก่อนปัญหาดังกล่าวจะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็นปัญหาของสังคม และช่วยกันหาแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างทันทั่วทั้งที่

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรมีศึกษาเกี่ยวกับการขับเคลื่อนการใช้แบบคัดกรองและแนวทางการป้องกันปัญหาพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
- 2) ควรการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาแบบคัดกรองและการป้องกันปัญหาพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นสำหรับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจังหวัดยะลา โดยเฉพาะ

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก กองทุนวิจัยคณะกรรมการวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สัญญารับทุนเลขที่ ป.001/2559

เอกสารอ้างอิง

- [1] Rigby, K. (1996). **Bullying in schools and what to do about it.** Melbourne. Vic.: ACER.
- [2] สมบัติ ตาปัญญา. (2549). รายงานการสำรวจปัญหาการรังแกกันของนักเรียน. เชียงใหม่ : คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- [3] Laeheem, K. (2013). “Bullying behavior among primary school students in Islamic private schools in Pattani province”, **Kasetsart Journal: Social Sciences.** 34(3), 500–513.
- [4] Farrington, D. (1993). “Understanding and preventing bullying”. In M. Tony and N. Morris (Eds.). **Crime & justice: A Review of the Research.** 381–458. Chicago: University of Chicago Press.
- [5] เกษตรชัย และหิมา. (2554). “พฤติกรรมกรังแกกันของนักเรียน”, **วิทยาสารเกษตรศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์.** 32(1), 158–166.
- [6] Besag, V. E. (1989). **Bullies and victims in schools.** Milton Keynes: Open University Press.
- [7] Boulton, M. and Underwood, K. (1992). “Bully/ victim problems among middle school children”, **The British Journal of Educational Psychology.** 62(1), 73–87.

- [8] Craig, W. (1998). “The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children”, **Personality and Individual Differences**. 24(1), 123–130.
- [9] Besag, V. (2006). “Bullying among girls”, **School Psychology International**. 27(5), 535–551.
- [10] Coloroso, B. (2003). **The bully, the bullied, and the bystander: from pre-school to high school: how parents and teachers can help break the cycle of violence**. New York: Harper Collins.
- [11] ภัทรา จุลละปิยะ. (2550). การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้พฤติกรรม การรังแกกันกับพฤติกรรมการรังแกกันของนักเรียนในจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- [12] Yodprang, B. (2007). **Bullying among lower secondary school students in Pattani province**. Master Thesis. Pattani: Prince of Songkla University.
- [13] Laeheem, K., Kuning, M., McNeil, N. and Besag, V. E. (2008). “Bullying in Pattani primary schools in southern Thailand”, **Child: Care Health and Development**. 35(2), 178–183.
- [14] Laeheem, K., Kuning, M. and McNeil, N. (2009). “Bullying: Risk factors becoming ‘bullies’”, **Asian Social Science**. 5(5), 50–57.
- [15] Laeheem, K. (2013). “Family and upbringing background of students with bullying behavior in Islamic private schools, Pattani province, southern Thailand”, **Asian Social Sciences**. 9(7), 162–172.
- [16] เกษตรชัย และหิ้ม และอุทิศ สังขรัตน์. (2555). “ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัย คุณลักษณะทางจิต ปัจจัยการอบรมเลี้ยงดูของครอบครัว และปัจจัยอิทธิพล ความรุนแรงกับพฤติกรรมกรังแกของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา อิสลามในจังหวัดสงขลา”, **วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์**. 4(2), 65–82.
- [17] เกษตรชัย และหิ้ม และอุทิศ สังขรัตน์. (2557). “ปัจจัยในการพยากรณ์พฤติกรรม การรังแกของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา”, **วารสารพัฒนบริหารศาสตร์**. 54(1), 189–220.

- [18] เกษตรชัย และหิมน. (2557). “ปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา”, **วารสารศรีนครินทร์วิโรฒวิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)**. 6(12), 14–30.
- [19] เกษตรชัย และหิมน และ อุทิศ สังขรัตน์. (2555). “การพัฒนาแบบคัดกรองพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา”, **วิทยาสารเกษตรศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์**. 33(2), 175–187.
- [20] Laeheem, K. (2013). “Guidelines for solving bullying behaviors among Islamic private school students in Songkhla province”, **Asian Social Sciences**. 9(11), 83–89.
- [21] Laeheem, K. (2013). “The effects of group study activities on the reduction of bullying behaviors among Islamic private school students in Songkhla province”, **Asian Social Sciences**. 9(11), 308–315.
- [22] สุคนธา คงศีล และสุพุม เจริญมต. (2550). “การวิจัยนโยบายคืออะไรและทำอย่างไร?”, **วารสารบริหารงานสาธารณสุข**. 13(2), 56–71.
- [23] สิริกาญจน์ เอี่ยมอาจหาญ. (2554). การนำนโยบายธรรมาภิบาลไปปฏิบัติในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: วิเคราะห์กรณีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี. ดุษฎีนิพนธ์ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- [24] Winter, S. C. (2006). “Implementation”, In Peter, B. G. & Pierre, J. (Eds). **Handbook of Public Policy**. London: SAGE Publication.
- [25] เอกนรินทร์ ปันยานะ. (2547). **มาตรการรักษาความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ: ศึกษากรณีสำนักงานตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.
- [26] วิจิตร ศรีสอ้าน และ ทองอินทร์ วงศ์โสธร. (2551). “แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับนโยบาย”, ใน **ประมวลสาระชุดวิชานโยบายและการวางแผนการศึกษาหน่วยที่ 1** หน้า 1-73. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- [27] Meisels, S. J. and Atkins-Burnett, S. (2005). **Developmental screening in early childhood: A guide** (5th edition). Washington, D.C.: National Association for the Education of Young Children.

- [28] กรมสุขภาพจิต. (2544). **คู่มือครูที่ปรึกษาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน**. กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.
- [29] กรมสุขภาพจิต. (2545). **แบบคัดกรองทางสุขภาพจิต**. กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.
- [30] กรมสามัญศึกษา. (2544). **เอกสารคู่มือระบบการช่วยเหลือนักเรียน**. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- [31] Guralnick, M. (2001). “A developmental systems model for early intervention”, *Infants & Young Children*. 14(2), 1–18.
- [32] วิสวรรณ พลเสน. (2547). **คู่มือการจัดกิจกรรมนักเรียนกลุ่มเสี่ยงในระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาจังหวัดราชบุรี**. สารนิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- [33] Squires, J., Bricker, D. and Potter, L. (1997). “Revision of a parent-completed developmental screening tool: Ages and stages questionnaires”, *Journal of Pediatric Psychology*. 22(3), 313–328.
- [34] Meisels, S. (1988). “Developmental screening in early childhood: The interaction of research and social policy”, *Annual Review of Public Health*. 9(1), 527–550.
- [35] เกษตรชัย และหิเม และดลมนรรัตน์ บากา. (2555). “การศึกษาพฤติกรรมรุนแรงของเยาวชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้”, *วารสารพัฒนบริหารศาสตร์*. 52(1), 159–187.
- [36] Kaltiala-Heino, R., Rimpela, M., Marttunen, M., Rimpela, A. and Rantanen, P. (1999). “Bullying, depression, and suicidal ideation in Finnish adolescents: School survey”, *BMJ: British Medical Journal*. 159(319), 348–356.
- [37] Hanish, L. D., and Guerra, N. G. (2000). “Children who get victimized at school: What is known? What can be done?”, *Professional School Counseling*. 4(2), 113–119.
- [38] Hazler, R. J. (2000). “When victims turn aggressors: Factors in the development of deadly school violence”, *Professional School Counseling*. 4(2), 105–114.

- [39] การิมะห์ และหิม และ ดวงมณี จงรักษ์. (2554). “ปัจจัยที่พยากรณ์พฤติกรรมการรังแกของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนสังกัดเทศบาลจังหวัดปัตตานี”, **วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์**. 17(4), 625–642.
- [40] Junger-Tas, J. (1996). “Youth and violence in Europe”, **Studies on Crime and Crime Prevention**. 5(1), 31–58.
- [41] Marano, H. E. (1995). “Big bad bully”, **Psychology Today**. 28(5), 51–82.